

Анотація

Саверський Владислав Вікторович. Історичні постаті в дзеркалі композиторської творчості XVIII-XX століть: досвід диригентської концепції. Наукове обґрунтування творчого мистецького проєкту, поданого на здобуття ступеня доктор мистецтва (спеціальність 025 – Музичне мистецтво, галузь знань 02 – Культура і мистецтво). Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського, Міністерство культури України. Харків, 2026.

Творча складова проєкту представлена трьома концертними програмами, побудованими за принципом триптиху, де кожна програма висвітлює окрему грань трансформації історичного наративу крізь призму диригентського бачення: від класичних канонів втілення історичного образу до психологізації тексту й синтезу епох крізь оптику тенденцій XX століття.

Актуальність теми зумовлена динамічними процесами відновлення історичної пам'яті в сучасному українському суспільстві, що потребує принципово нових підходів до диригентської інтерпретації класичної спадщини. Важливим у цьому контексті є проведення смислових та емоційних паралелей між історичним минулим і драматичним сьогоденням. У часи масштабних історичних зсувів академічне виконавство перестає бути лише репродукцією нотного тексту й трансформується в інструмент інтелектуальної рефлексії. Диригентське переосмислення класичних партитур дозволяє актуалізувати закладені в них смисли спротиву, волі та національної гідності. Проведення таких історико-мистецьких паралелей зумовлює пошук мобільних, гнучких жанрових форм — концерту-перформансу, камерного концертного виконання тощо, — здатних синхронізувати трагічний чи героїчний досвід минулих епох із психологічним станом і культурними запитами сучасного слухача.

Мета дослідження — теоретично обґрунтувати особливості формування диригентської концепції у процесі інтерпретації музичних творів XVIII–XX століть, присвячених втіленню історичних постатей, та практично

апробувати моделі диригентської концепції на матеріалі концертно-сценічних програм. Особливу увагу зосереджено на взаємодії історичного наративу, композиторського музичного тексту, диригентської концепції та сучасного виконавського контексту.

Об'єкт дослідження – музичні твори XVIII–XX століть, пов'язані з історичною тематикою та образами видатних постатей.

Предмет дослідження – принципи формування та практичної реалізації диригентської концепції музичних творів історичної тематики у канонічній, адаптивній та проєктно-моделюючій моделях.

Матеріалом дослідження є музичні твори XVIII–XX століть, у яких історична постать, історична подія або сюжет становлять важливий компонент художнього задуму, зокрема «Юлій Цезар в Єгипті» Г. Ф. Генделя, «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського, а також авторський концерт-перформанс «Симфонія Наполеон». Практичний матеріал становлять три концертні програми, у межах яких апробовано різні способи реалізації диригентської концепції та її співвідношення з історичним наративом, композиторським задумом і сучасним виконавським контекстом.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше в українському музикознавстві:

- обґрунтовано три базові типи диригентської концепції: канонічна, адаптивна та проєктно-моделююча та визначена специфіка їх практичної реалізації;
- теоретично узагальнено особливості диригентської концепції як багаторівневої системи, що поєднує світоглядний, аналітичний, інтерпретаційний, творчо-виконавський та комунікативний компоненти;
- запропоновано системний підхід до формування диригентської концепції, який передбачає конкретизацію взаємозв'язку її основних рівнів у процесі роботи з музичним матеріалом, пов'язаним з історичною тематикою;
- виокремлено проблемні сфери сучасної диригентської інтерпретації;

- практично-виконавська складова дослідження реалізована у вигляді трьох концертних програм, які утворюють своєрідний творчий триптих у межах проєкту «Постаті історії в дзеркалі композиторської творчості XVIII–XX століть: досвід диригентської концепції». Кожна з трьох програм демонструє окремий спосіб роботи з історичним наративом та відповідний тип диригентської концепції.

Уточнено співвідношення понять «диригентська концепція» та «диригентська інтерпретація». Подальшого розвитку набули положення щодо диригентського мислення та диригентського стилю.

Структуру роботи складають вступ, два розділи, що містять сім підрозділів, висновки та список використаних джерел.

У першому розділі здійснено теоретико-історичне обґрунтування дослідження: визначено основні підходи до розуміння диригентської концепції та інтерпретації, а також розглянуто сучасні форми публічного репрезентування музики, зокрема концерт-перформанс і концертне виконання опери. Розглянуто історичні постаті та історичні сюжети як об'єкт композиторської творчості XVIII–XX століть, простежено розвиток історичної тематики у музичному мистецтві.

Другий розділ присвячено розгляду практичної апробації канонічної, адаптивної та проєктно-моделюючої моделей диригентської концепції.

Першою програмою став історичний концерт-перформанс «Симфонія Наполеон». Цей проєкт є найбільш повною практичною апробацією проєктно-моделюючої моделі диригентської концепції. Його особливість полягає у створенні наскрізної історичної драматургії, яка об'єднує музичні твори різних композиторів та історичних періодів. Авторська чотиричастинна композиція складається з розділів «Італія», «Єгипет», «Наполеон та Жозефіна» та «Реквієм». Через послідовність цих частин історичний образ Наполеона розкривається не як статичний портрет, а як драматургічна траєкторія — від формування особистості та військових походів до особистої історії, політичної величі та трагічного завершення.

Важливо, що у цьому проєкті диригентська концепція не обмежується роботою з оркестровою партитурою. Диригент координує взаємодію музикантів, вокалістів, читця, хореографічного та сценічного компонентів, забезпечуючи їх підпорядкування єдиній художній концепції. Таким чином, «Симфонія Наполеон» демонструє перехід від диригента як інтерпретатора окремого музичного твору до диригента як активного учасника формування цілісної художньої структури.

Другим практичним проєктом стало концертне виконання опери «Юлій Цезар в Єгипті» Г. Ф. Генделя. Ця програма стала простором для перевірки адаптивної моделі. У межах проєкту було сформовано скорочену концертну версію твору із залученням читця. Такий підхід дозволив посилити сюжетну зрозумілість та зосередити увагу слухача на історико-психологічному змісті образів Цезаря, Клеопатри та інших персонажів. У цьому випадку диригентська концепція проявляється у відборі та організації музичного матеріалу, визначенні драматургічної логіки концертної версії та адаптації історичного сюжету до сучасного концертного сприйняття.

Третім, завершальним етапом практичної частини став «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського. Ця програма була спрямована на апробацію канонічної моделі диригентської концепції. На відміну від «Симфонії Наполеон», де значну роль відігравало авторське проєктування загальної драматургії, у цьому випадку основна увага була зосереджена на розкритті авторської композиційної структури, музичної драматургії та історико-національного змісту твору.

У висновках узагальнено основні результати теоретичного та практичного дослідження особливостей формування диригентської концепції. Уточнено сутність диригентської концепції як цілісного індивідуального художнього бачення музичного твору, що формується на основі світоглядного та музично-аналітичного осмислення авторського тексту і реалізується у творчо-виконавській практиці. Визначено її основні компоненти — світоглядний, аналітичний, інтерпретаційний, виконавський

та комунікативний і розкрито їх взаємозв'язок у процесі формування виконавського задуму. Розвинуто положення про багаторівневу природу диригентської концепції, відповідно до якої її формування здійснюється від осмислення культурно-історичного змісту твору через аналіз музичної форми, драматургії та засобів виразності до конкретизації виконавських рішень та їх комунікації виконавському колективу та слухачеві. Обґрунтовано комунікативний вимір диригентської діяльності як взаємодію у системі «твір — диригент — виконавці — реципієнт».

На основі теоретичного узагальнення та практичного досвіду запропоновано розмежування канонічної, адаптивної та проєктно-моделюючої моделей диригентської концепції. Визначено специфіку канонічної моделі, зорієнтованої на цілісне та стилістично, історично й виконавські обґрунтоване прочитання завершеного авторського тексту; адаптивної моделі, пов'язаної з трансформацією окремих параметрів твору відповідно до конкретних умов сучасного виконання та сприйняття; проєктно-моделюючої моделі, у межах якої диригент виходить за межі інтерпретації окремого твору та бере участь у створенні цілісного художнього проєкту, формуючи його драматургію, композицію програми та взаємодію музичних, вербальних, пластичних і сценічних компонентів.

У процесі інтерпретації музичних творів XVIII–XX століть, присвячених історичним постатям та історичним подіям, становлено, що історична тематика у музичному мистецтві виконує не лише сюжетно-зображальну функцію, а є засобом осмислення культурної пам'яті, історичного досвіду, національної ідентичності та актуальних суспільних проблем. Виявлено трансформацію художніх функцій історичного матеріалу від репрезентації античних, біблійних і монархічних образів у музиці XVIII століття до національно-історичного осмислення минулого в романтизмі та його критичного, психологічного й концептуального переосмислення у творчості XIX–XX століть. Обґрунтовано положення про історичну постать

як динамічний образ, що у процесі музичної інтерпретації стає простором діалогу між минулим і сучасністю.

Ключові слова: диригент, концепція, інтерпретація, концерт, концерт-перформанс, опера, концертне виконання опери, канонічна модель диригентської концепції, адаптивна модель диригентської концепції, проєктно-моделююча модель диригентської концепції.